

УДК 340.113(2)

Л.І. Заморська,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

СИСТЕМНІСТЬ ПРАВА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Анотація. У даній статті здійснена спроба визначити сутність та значення системності для права як суспільного явища. А також виокремити системний підхід у змісті системності сучасного права.

Ключові слова: право, системність права, система у праві, системний підхід у праві, теорія систем.

Постановка проблеми. Соціальне призначення права визначається у його суті бути регулятором суспільних відносин, які покладені в основу системності права. Саме це дозволяє говорити про системність права як про універсальну категорію загальнотеоретичної юриспруденції. Розуміння системності права є важливим не тільки для вітчизняної юридичної науки, але й для досліджень у зарубіжних вчених, а також, не слід забувати про те, що саме на основі системних характеристик права вибудовуються і порівняльно-правові дослідження. Крім того, слід зауважити, що системність права має дуже важливе гносеологічне і практичне значення.

В останні роки спостерігається підвищення інтересу до системної проблематики та методології системного пізнання права. Це зумовлюється, передусім, необхідністю системного осмислення права, появою нових галузей права і законодавства як відображення розвитку самої системи

суспільних відносин, невичерпними можливостями та нереалізованим потенціалом системного підходу до пізнання як внутрішньо-державного так і міжнародного права, а також їх безумовної взаємодії.

Адже саме системність права підводить дослідника до розгляду права в структурі економічних, політичних та інших соціальних відносин.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі на сьогодні є достатньо багато досліджень присвячених загальній теорії систем. Але вони не в змозі замінити системних досліджень у сфері права, які на теперішній час постають як теоретична, так і практична проблема. Сучасні вітчизняні реалії, динамізм самого права права змушує ціленаправленіше досліджувати, дещо по-новому підходити до цього питання.

Зважаючи на це, основною метою даної статті є загальна характеристика системності права та її значення для сучасної загальнотеоретичної юриспруденції.

Виклад основного матеріалу.

Сучасна наука знає багато систем, що в повній мірі відносяться і до права. І це дозволяє не тільки глибинніше пізнати право, але й з'ясувати природу таких явищ, що з ним пов'язані, розкриваючи при цьому прояви системності права. Плюралізм поглядів на системні явища в праві вимагають «зовнішнього» підходу до самої системної методології. Тому на сьогодні проблема системного інструментарію в праві є надто актуальною.

Системність права є одним з найскладніших об'єктів дослідження в юридичній науці. Це пояснюється передусім багатогранністю самої системності права, множинністю інтепретації поняття «система», складністю методологічного апарату системного вивчення соціальних явищ.

Оскільки простежується неабияка увага більшості вчених-правознавців до поняття «система», яке є основним у методології юриспруденції тому, що інтегрує в собі усі її сутнісні сторони, принципи та головні ознаки [16, с. 12]. Його важливість у вивченні явищ і процесів соціальної дійсності неодноразово підкреслювалась у науковій літературі. «Основною заслугою системного підходу є те, що він дає можливість зберегти та розвинути принцип цілісності у вивченні того чи іншого предмета дослідження, охопити не тільки основні, а й усі супровідні явища і, таким чином, встановити та проаналізувати у сукупності цілісний процес виникнення та розвитку відповідного предмета, встановити його основні зв'язки, зони впливу. Саме зазначений підхід відповідає завданням реалізації у житті суті діалектичного закону про взаємозв'язок явищ і предметів у природі та суспільстві, їх взаємообумовленість. Принцип цілісного підходу в науці став популярним

на рубежі XIX–XX ст.ст., коли виник науковий напрям – органіцизм» [2, с. 15].

Звернення науковців до теорії системи, а також використання системного підходу у правовій науці відкривають великі перспективи для фундаментальних розробок у сфері права. Слід зауважити, що з точки зору А.А. Кононова, нині настав час оцінити існуючі межі та потенціал у правовій науці, уважно придивитися до права з тих же загальнонаукових позицій, що є характерними для природних та технічних наук, у тому числі з позиції системного підходу [8, с. 12].

Системний підхід як методологічний напрям пізнання об'єктивної реальності набув значного розвитку в 90-х рр. XX ст. особливо в галузі соціології. Так, у науковій літературі зазначалося, що «...розвиток системного підходу в соціальній сфері має важливе загальнонаукове значення з точки зору побудови загальної логіки і методології системних досліджень» [5, с. 41].

Так, зокрема, П.В. Алексеев та А.В. Панін намагаються довести, що системні уявлення людей є тільки відображенням системності об'єктивного світу, які стають невід'ємною частиною сучасного пізнання й практики, зокрема практики правового регулювання найважливіших суспільних відносин. На теперішній час жодна галузь науки не може існувати без системних уявлень, системного підходу до вивчення й регулювання будь-яких явищ і процесів, що нею вивчаються. Подібно руху, простору, часу, відображенню системність являє собою всезагальну, невід'ємну властивість матерії, її атрибут. Будучи характерною рисою матеріальної дійсності, системність фіксує перевагу у

світі організованості над хаотичними змінами [1, с. 380].

Як зазначає Л. Тинова, системний підхід — це аспект, ракурс дослідження, що передбачає розгляд об'єкта як сполученого, багатогранного явища, що складається з елементів, зв'язки між якими утворюють відносно незмінну структуру і забезпечують його цілісність. При цьому вся ця система (видова), яка знаходиться у безперервному русі, розвитку, має певну автономію щодо середовища, яке є для цього об'єкта родовою системою [16, с. 9-10]. Також, продовжує автор, необхідність у цьому підході виникає у зв'язку з потребою у комплексному удосконаленні соціальних процесів і механізмів. Виникає необхідність переходу від системних досліджень окремих феноменів правової матерії до осягнення механізмів їх взаємодії, розкриття складних процесів на основі аналізу їх структури [17, с. 46]. Таким чином, метою системних досліджень є розкриття механізмів функціонування складної системи, а це є можливим тільки через виявлення багатогранності та багатоманітності цілісності в її існуванні [7, с. 32]. Слід звернути увагу на положення сформульовані М.І. Сетровим, який зазначив, що системний підхід містить парадокс: з одного боку, ціле можна зрозуміти, виходячи з його частин, а частини, у свою чергу, через ціле. Проаналізувати частини можна, тільки виходячи з цілого, до якого вони належать. З іншого боку, неможливо зрозуміти ціле, навіть за допомогою найдосконалішого аналізу частин, їх взаємодії між собою. Так само неможливо отримати нове уявлення про частину, тільки виходячи з її ролі у більш широкому утворенні, до якого вона входить. Роз'яснення цього парадоксу передбачає аналіз частини як самостійної

одиниці, інтегративної частини цілого і обов'язково у контексті аналізу самого цілого. Саме різноманітність елементів завжди передбачає процеси інтеграції як умову їх об'єднання [11, с. 165].

Як зазначає М.В. Воронін, саме системний підхід дає можливість повному сформулювати методологічний інструментарій пізнання права, але потреба в цьому виникає лише тоді, коли до пізнання певного об'єкта, даному випадку права, були застосовані інші методи, які дозволяють показати окремі властивості елементів, які утворюють систему [4, с. 8-9].

З огляду на те, що системний підхід достатньо широко використовується в різних галузях знань, можна говорити про його універсальність. Ефективність цього наукового методу пов'язана з відносно закінченим процесом його формування як цілісної методології, що передбачає: а) визначення місця і функцій системного підходу в системі загально-наукової методології, кола завдань, які можна вирішити з його допомогою; б) розробку відповідного понятійно-категоріального апарату; в) визначення специфіки та можливостей використання системного підходу в конкретних галузях науки [18, с. 9-10].

Як зазначив Е.С. Маркарян, що «однією із фундаментальних стратегій наукового дослідження, історично викликаною необхідністю вивчення складно організованих систем адекватними пізнавальними засобами» [9, с. 77]. Тому, з огляду на сказане вище, можна впевнено стверджувати про універсальний, міждисциплінарний загальнонауковий характер системного підходу, враховуючи при цьому, що він є лише одним з елементів у сучасній науковій методології.

Необхідність використання системного підходу у сфері правознавства, зокрема під час дослідження складних правових явищ, вчені разом із тим, не завжди дотримувалися власних переконань, обмежуючись, лише констатацією важливості цього методу. Це ситуація пояснюється такими причинами як:

1) складністю змісту як системного підходу до права як складного нормативного явища в цілому, так і системних категорій у праві, зокрема (наприклад, структура правової норми, структура правовідносин тощо);

2) відносно недостатньою розробленістю системного підходу у сфері правової науки;

3) хибним розумінням фундаментальної категорії системного підходу — поняття «система» з приводу якої слід зазначити, що в юридичній літературі можна зустріти визначення системи як певного виду класифікації об'єму певного загального поняття за окремими диференціюючими ознаками

Проаналізувавши відповідну літературу, слід сформулювати основні переваги системного підходу порівняно з іншими методами для правової науки в цілому. Так, наукові дослідження, в яких поєднується юридичний (правовий) інструментарій з філософськими уявленнями про систему та тими, що використовуються у системному аналізі як загальнонауковому методі, дозволяють:

— розглядати право як складне, цілісне утворення, виявити його елементи та стійкі зв'язки між ними;

— відкрити багатоплановий, різнорівневий підхід до права;

— виявити закономірності розвитку права в цілому;

— зрозуміти процес утворення права як системи норм шляхом вияв-

лення відповідних системоутворюючих чинників;

— пізнати усю сукупність зв'язків, притаманних правовій матерії, зрозуміти глибину та складність змісту права щодо правової цілісності;

— досягти впорядкованої та послідовної побудови знань про об'єкт дослідження — право;

— забезпечити відповідність структури знань про право та його структуру.

Таким чином, маємо усі підстави для того, щоб стверджувати про принципову першість (значущість) системного підходу в процесі проведення наукового дослідження такого складного суспільного явища як право.

Сутність цього підходу в юридичній науці полягає в тому, що досліджуване явище розглядається як певна система, яка є частиною системи більш широкого порядку, виконує в ній певні функції і пов'язана з нею різними зв'язками [14, с. 15]. Як зазначає Б. Ганьба, цей метод є універсальним інструментом пізнавальної діяльності, незамінний у дослідженні складних динамічних цілісностей [6, с. 60].

Використовуючи системний підхід до права, слід враховувати, що в літературі пропонується безліч визначень понять «система» та «системність» [12, с. 54]. Системність простежується перш за все на рівні внутрішньогалузевому, коли взаємопов'язані норми регулюють однорідні суспільні відносини (наприклад, кримінальне право, трудове право). Так, наприклад, опанування норм Загальної частини Кримінального кодексу є обов'язковою, неодмінною умовою проникнення у зміст складів злочинів, передбачених Особливою частиною КК України.

Саме системний підхід дозволяє удосконалювати пізнання як рівнів

системної організації суспільства, так і рівні організації правової дійсності. Така властивість як системність права вимагає пізнання структури права в цілому та структури його внутрішньосистемних утворень, зокрема — до прикладу, норм права, правових ме-гасфер, таких як приватне та публічне право. Крім того, важливим питанням в сфері системних досліджень є проблема структурної взаємодії системи з зовнішнім середовищем.

У методології загальнонотеоретичної юридичної науки системний підхід має найширше застосування. Лише в поодиноких випадках науковці наголошують на застосуванні системного метода, або метода системного аналізу [13, с. 28-29]. Натомість, системний підхід в юриспруденції враховує вимоги щодо системного способу дослідження правових явищ, проте, цим не обмежується. Водночас, як стверджує П.П. Богуцький, необхідно враховувати, що системний аналіз, у свою чергу, також охоплюється дослідницьким полем системного підходу [3, с. 71].

Так, як стверджує В.Н. Протасов, системний підхід — це універсальний інструмент пізнавальної діяльності: як система може бути розглянута будь-яке явище, хоча не будь-який об'єкт цього потребує. Цей метод незамінний при пізнанні і конструюванні складних динамічних цілісностей [10, с. 112], одним із яких і є право як нормативне утворення, яке складається з правових норм, що динамічно розвиваються залежно від об'єктивних потреб суспільства.

Право ж наділене властивостями цілісних систем, тобто має: 1) свою

структуру (елементний склад); 2) зв'язок між складовими елементами; 3) зв'язок з іншими елементами зовнішнього середовища.

Висновки. Звідси випливає, що саме така властивість права, як системність, у кінцевому результаті дозволяє виокремити елементи (інструментальні блоки) та визначити їх функціональне призначення в рамках всієї системи права в цілому. Основною умовою подання права у вигляді нормативної системи соціального регулювання є наявність цілісності, тобто такого якісного стану, коли властивості системи в цілому не можуть бути зведені лише до суми властивостей утворюючих її елементів.

Саме системність права як його невідемна властивість, дає можливість розглянути право як структуру, яка складається із взаємозалежних елементів (правових явищ), які, взаємодіють між собою утворюючи єдине ціле у правовій реальності — право.

Таким чином, вивчення основ і прояву системності права:

— сприяє пізнанню проявів системно-правових зв'язків у модернізації вітчизняної правової дійсності, основ цих зв'язків;

— збагачує системну методологію загальнонотеоретичної юриспруденції;

— створює єдину платформу для системних досліджень права, а також адаптує апарат загальної теорії систем для вивчення правової реальності;

— поглиблює рівневий та структурний компоненти системного пізнання права;

— розкриває нові зв'язки в праві та пізнає їх сутність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев П.В. Философия: Учеб. / П.В. Алексеев, А.В. Панин — М.: Проспект, 1997. — 568 с.
2. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин — М.: Наука, 1973. — 480 с.
3. Богуцький П.П. Системний підхід і криза раціоналізму в юриспруденції // Матеріали третьої Міжнар. наук. конф. «Розвиток методології сучасної юриспруденції (пам'яті професора О.В. Сурилова)» / відп. ред. Ю.М. Оборотов; Націон. у-т «Одеська юридична академія» — м. Одеса, 12 квітня 2013 р. — С. 71-74.
4. Воронин М.В. Основания и проявления системности права: монография / М.В. Воронин. — Изд-во «Юрлитинформ», 2016. — 200 с.
5. Ганьба Б. Системний підхід та його застосування в дослідженні державно-правових явищ / Б. Ганьба // Право України. — 2000. — № 3. — С. 41-44.
6. Ганьба Б. Системний підхід у державно-правових дослідженнях / Б. Ганьба // Вісник Львівського університету. Серія Юридична. — Л., 2000. — Вип. 35. — С. 59-66.
7. Клилонд Д. Системный анализ и целевое управление / Д. Клилонд, У. Кинг — М.: Наука, 1974. — 471 с.
8. Кононов А.А. Общенаучная концепция системы права / А.А. Кононов // Известия вузов. Правоведение. — 2003. — № 3. — С. 12-21.
9. Маркарян Э.С. Системное исследование человеческой деятельности / Э.С. Маркарян // Вопросы философии. — 1972. — № 10. — С. 75-79.
10. Протасов В.Н. Проблемы теории государства и права: учебн. / В.Н. Протасов. — М.: Новый юрист, 1999. — 168 с.
11. Сетров М.И. Степень и высота организованности систем / М.И. Сетров — М.: Прогресс, 1979. — 182 с.
12. Сидор В.Д. Земельне законодавство України: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / В.Д. Сидор. — К.: Вид-во «Юридична думка», 2011. — 312 с.
13. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник ; пер. з рос. / О.Ф. Скакун. — Х.: Право, 2012. — 768 с.
14. Теорія держави та права: підруч. (за вимогами кредитно-модульної системи навчання) / [Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.]; за заг. ред. Є.О. Гіди. — К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2011. — 576 с.
15. Тиунова Л.Б. Системные связи правовой действительности: Методология и теория / Л.Б. Тиунова. — СПб.: Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1991. — 133 с.
16. Тиунова Л.Б. О системном подходе к праву / Л.Б. Тиунова // Советское государство и право. — 1986. — № 10. — С. 46-52.
17. Savigny F.K. System of the Modern Roman Law / F.K. Savigny. — Madras: J. Higginbotham, 2007. — 350 p.
18. Stone J. Legal System and Lawyers' Reasonings / J. Stone // Stanford Law Rev. — 2004. — № 8. — 1128 p.

Заморская Л.И.

Системность права и её значение для современной общетеоретической юриспруденции.

Аннотация. В данной статье предпринята попытка определить сущность и значение системности для права как общественного явления. А также выделить системный подход в смысле системности современного права.

Системность права как об универсальной категорию общетеоретической юриспруденции. Понимание системности права важно не только для отечественной юридической науки, но и для исследований в зарубежных ученых, а также, не следует забывать о том, что именно на основе системных характеристик права выстраиваются и сравнительно-правовые исследования. Кроме того, следует заметить, что системность права имеет очень важное гносеологическое и практическое значение.

Системность права является одним из самых сложных объектов исследования в юридической науке. Это объясняется прежде всего многогранностью самой системности права,

множественностью интерпретации понятия «система», сложностью методологического аппарата системного изучения социальных явлений.

Кроме того, системность права — создает единую платформу для системных исследований права, а также адаптирует аппарат общей теории систем для изучения правовой реальности

Ключевые слова: право, системность права, система в праве, системный подход в праве, теория систем.

L. Zamorska

Consistency of law and its importance for the modern general theoretical law.

Summary. This article attempts to determine the nature and importance of the systems for the law as a social phenomenon. A systematic approach also highlights the content of the systems of modern law.

Consistency of law as a universal category of general theoretical law. Understanding the systems of law are important not only for the domestic legal science, but also for research to foreign scientists as well, we should not forget that it is based on system characteristics are built law and comparative legal studies. Furthermore, it should be noted that the law consistency is very important epistemological and practical.

Consistency of law is one of the most difficult objects of research in legal science. This is primarily versatility of the systematic law interpretation plurality of “system”, the complexity of methodological apparatus systematic study of social phenomena.

In addition, systematic law creates a unified platform for system studies of law, cultural personalities as well as adapting unit general systems theory to study the legal reality.

Keywords: law, system of law, the law system, the law systems approach, systems theory.

